

Hermeneutic Analysis of the Restoration of the Northern Wing of the Abbasieh in the Tekyeh Moaven al-Molk, Kermanshah

Maliheh Mahdiabad¹

1. Department of Erosion Processes, Conservation and Restoration of Historical-Cultural Monuments, Cultural Heritage Research Institute, Tehran, Iran.

Email: m.mehdiabadei@richt.ir

Article Info

 <https://doi.org/10.66224/Athar.1918.3401.18>

Pp: 115 - 134

Article Type:

Research Article

Article History:

Received: 2025/04/05

Revised: 2025/05/10

Accepted: 2025/05/17

Use your device to scan
and read the article online

Athar Journal

Journal of the Research Center for
Architecture and Urban Heritage, Research
Institute for Cultural Heritage and Tourism
(RICHT), Tehran, Iran.

Owner & Publisher:

Cultural Heritage and Tourism Research
Institute (RICHT), Tehran, Iran.

Journal Homepage: <https://athar.richt.ir/>

Abstract

In recent decades, the discourse on restoration has grown significant in preserving historical and cultural monuments. As an interventionist act, restoration affects not only physical structure but also meaning and narrative. This study, employing a hermeneutic approach—particularly intentionalism and anti-intentionalism—examines such interventions through interpretive philosophy. The Tekyeh Moaven al-Molk in Kermanshah ranks among Iran's most important historical sites for its unique tilework. After the founder's death and the building's abandonment, it sustained considerable damage. Restoration involved extensive changes: approximately seventy percent of the tiles were repositioned and fifty percent of the architecture altered. The northern wing of the Abbasieh, containing religious, mythical, and historical imagery, derives meaning from the Tekyeh's ritual context. Its collapse from moisture prompted complete reconstruction, during which relocation or removal of certain images and decorations ruptured the visual narrative and disrupted the work's semantic coherence. The central question is whether restoration of this wing considered the semantic horizon and interpretive approach, or relied solely on technical principles. It further explores how a hermeneutic approach can yield a more precise understanding of the process. The aim is to analyze restoration interventions through an interpretive lens, providing clearer guidance for future work on the Tekyeh and preventing inappropriate methods that cause misinterpretation. The method is descriptive-analytical, drawing data from library sources, restoration documents, and field observations. Analysis of removed or relocated images and their historical context shows that insufficient understanding of the monument's visual text produced semantic disruption and misinterpretation. Intentionalism, anti-intentionalism, and the semantic horizon form the theoretical framework. A moderate strategy combining authenticity with acceptance of historical transformations may best preserve and restore the monument.

Keywords: Tekyeh Moaven al-Molk, Hermeneutics, Intentionalism, Anti-intentionalism, Restoration.

Citations: Mehdiabadi, M., (2026). "Hermeneutic Analysis of the Restoration of the Northern Wing of the Abbasieh in the Tekyeh Moaven al-Molk, Kermanshah". *Athar*, 47(2): 115-134. <https://doi.org/10.66224/Athar.1918.3401.18>

Homepage of this Article: <https://athar.richt.ir/article-2-1918-en.html>

© The Author(s)

Copyright © 2026 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Introduction

Restoration has always been faced with fundamental questions: What should be preserved? What should be recreated? And more importantly, how can the meaning and historical narrative of a monument be preserved during the restoration process? In recent years, philosophical approaches have provided new answers to these questions, among which hermeneutics stands out.

Hermeneutics considers restoration as an interpretive act, similar to reading a text. This perspective views understanding the context, intention, and semantic structure of a work as essential for restoration. In this study, the analysis of the northern façade of the Abbasiyeh section in Takieh Moaven al-Molk is conducted from this perspective.

Takieh Moaven al-Molk was built about a century ago by Hossein Moin al-Raaya and Hassan Khan Moaven al-Molk in the Barzeh-Demagh neighborhood of Kermanshah. It comprises three parts: Hosseiniyeh, Zeinabiyeh, and Abbasiyeh. Architecturally, the complex is notable, and in terms of tilework, it is unique. The imagery depicted on its tiles includes historical, mythological, and religious narratives that reflect the deep connection between Iranian culture and Shi'ism. These tiles represent major innovations in religious architecture in Iran.

After the death of the patron, some parts of the Takieh, particularly the northern section of Abbasiyeh, were severely damaged. Its restoration involved extensive changes: the removal of architectural arches, re-division of the walls, and the installation of new tiles inspired by some of the decorative tiles of the Takieh. Additionally, many tiles were installed incorrectly, leading to a disruption of the visual narrative.

The main question of this article is: Was this restoration performed with semantic and interpretive awareness, or was it merely a technical intervention? The article also seeks to demonstrate how hermeneutic perspectives can lead to more accurate and culturally informed restoration practices.

The analysis focuses on three key concepts: the intention of the patron (intentionalism), the role of the contemporary audience (anti-intentionalism), and the fusion of past and present horizons (Gadamer's fusion of horizons theory).

Takieh Moaven al-Molk has suffered serious damage due to incorrect interpretations and inappropriate restorations. The restoration of the northern façade of this structure resulted in major architectural changes, the removal and displacement of tiles, and, ultimately, a disruption of the building's narrative meaning. The central question is whether these restorations were based on semantic and interpretive understanding or were purely technical in nature. How can hermeneutic approaches lead to more accurate and thoughtful restorations?

The aim of the study is to evaluate the restoration process based on hermeneutic principles and to propose guidelines for future restoration efforts, with attention to the cultural and historical authenticity of the monument.

The research method is descriptive-analytical and is based on library research, restoration documents, field interviews, and philosophical-hermeneutic data analysis. The innovation of the study lies in its application of hermeneutic frameworks to the analysis of architectural restorations—a perspective rarely seen in the Iranian restoration literature.

Introducing the Takieh

Takieh Moaven al-Molk was constructed between 1327 and 1336 AH (circa 1909–1917 AD). Its founders were Hossein Moin al-Raaya (responsible for the original Hosseiniyeh) and Hassan Khan Moaven al-Molk. It is located in the Barzeh Demagh neighborhood next to the Abshooran River, on what has now been renamed Shahid Haddad Adel Street.

The Takieh is a complex composed of the Hosseiniyeh, Zeinabiyeh, and Abbasiyeh, forming a comprehensive architectural layout. In addition to its spatial unity, its tiles also represent a cohesive collection of historical and cultural motifs, which together convey unique and intricate narratives—considered a significant innovation in the tilework of religious places in Iran (Mahdiabadi, 2011).

Theoretical Framework

Hermeneutics is the science or art of interpretation. Its origin lies in the Greek word *hermeneuein*, meaning “to interpret” or “to make understandable.” One of the central concepts in hermeneutics is intentionalism, where the aim of interpretation is to uncover the author’s or creator’s intention (Schleiermacher). In this view, interpretation should trace the process of creation in reverse and promote mutual understanding between the author and the reader.

Intentionalism is divided into several forms: extreme, moderate, hypothetical, and absolute intentionalism—each with distinct attitudes toward the importance of the creator’s intent.

In contrast stands anti-intentionalism, which argues that the author’s intention is either inaccessible or irrelevant. Anti-intentionalists believe that after a work is created, the author’s intention becomes separated from the text, and interpretation should rely on the text itself and the reader’s understanding. Roland Barthes famously articulated this in his essay “The Death of the Author,” emphasizing the birth of meaning through the reader, not the author.

Another important concept is the fusion of horizons, introduced by Hans-Georg Gadamer. He argues that real understanding occurs when the interpreter’s horizon and the historical horizon of the text merge to form a new, enriched horizon.

Hermeneutics is not about finding a fixed or final answer; rather, it is a fluid process influenced by cultural context, personal experience, and the historical moment. It bridges the past (authorial intent, historical background) and the present (the reader, contemporary culture), emphasizing that meaning is always relative and evolving. Therefore, both the author and the reader play a role in the interpretive process, with varying influence depending on the interpretive school (intentionalist or anti-intentionalist) (Schleiermacher, 1998: 95; Grundin, 2015: 24; Schleiermacher, 1838/2023; Grundin, 2012: 24-148-142 & Barthes, 1967; Barthes, 1977; Nietzsche, Heidegger, Gadamer, Ricoeur, & Others, 2000: 226; Palmer, 1998; Schleiermacher, 1838/2023; Gadamer, 2004: 439, 442).

Changes in the Northern Façade of Abbasiyeh

The northern façade of Abbasiyeh collapsed due to the failure of its water transfer system. During restoration:

- The wall was rebuilt 1.5 meters lower than its original height.
- Traditional arches and vaults were removed.
- The wall was divided into five parts.
- The arrangement of tiles was altered.

These changes disrupted both the architectural structure and the visual narrative of the building. More importantly, due to the absence of the main artisan, the tiles were installed by his apprentice, who lacked knowledge of the correct layout, resulting in incorrect installation during the Takieh’s reconstruction.

Findings

Two kinds of misinterpretations occurred in the northern façade of Abbasiyeh:

- Historical misunderstanding: Physical disruptions in composition and iconography (e.g., removal of arches, misplacement of tiles).

- Interpretive misunderstanding: Reconstruction without understanding the patron's intent or accurately reading the visual symbols.

From the viewpoint of intentionalists:

- Extreme intentionalists consider any change in use or reconstruction that deviates from the original intention as invalid.

- Moderate intentionalists accept changes if they align with one of the patron's aims (e.g., preservation and cultural transmission).

- Absolute intentionalists argue that whatever meaning the text conveys now is the original intent.

If future restorations are based on intentionalist views, tiles must be restored according to the original design in the book *Asar al-Ajam*, maintaining the sequence and spatial architecture based on visual documentation. Removing arches and altering tile arrangements is viewed as a deviation from the patron's intention.

From an anti-intentionalist standpoint:

The author's intention is either inaccessible or non-binding. The changes in use and architecture are part of the artifact's historicity and are acceptable because they align with contemporary needs—even if they differ from the original intent. Therefore, changes (even mistakes by the tile apprentice) are part of the historical narrative and should be preserved.

According to the fusion of horizons perspective, the horizons of restorers, original creators, and current audiences have not been effectively merged. Hence, a true fusion of horizons has not been achieved.

Conclusion

Previous restorations lacked an interpretive approach. They were purely technical and failed to consider the patron's intention, the semantic structure, and the historical narrative of the Takieh. Therefore, the restoration of Takieh Moaven al-Molk, from a hermeneutic viewpoint, suffers from fundamental deficiencies.

The removal of architectural elements, incorrect tile placement, and neglect of the patron's intention and historical narratives have led to compounded misunderstandings and a distortion of the cultural identity of the monument. As a result, the narrative of the structure appears vague and meaningless to today's audience.

The future approach must avoid repeating past mistakes and instead move toward interpretive restoration, in which the past and present engage in a constructive dialogue to revive meaning. Future reconstructions must offer a "faithful interpretation" of the past—an approach that understands the patron's original intention while also addressing the cultural needs of contemporary society. Only then can a true fusion of horizons occur.

Acknowledgments

I am grateful to all the interviewees and those who provided me with documents and old visual evidence of Tekyeh.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest. No financial assistance was provided for this research, and this research is the result of years of the author's investigation and study based on personal interests.

تحلیل هرمنوتیکی مرمت ضلع شمالی عباسیه در تکیه معاون الملک کرمانشاه

ملیحه مهدی آبادی^۱

I. پژوهشکده حفاظت و مرمت اشیاء تاریخی و فرهنگی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

Email: m.mehdiabadei@richt.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

<https://doi.org/10.66224/Athar.1918.3401.18>

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۳۴-۱۱۵

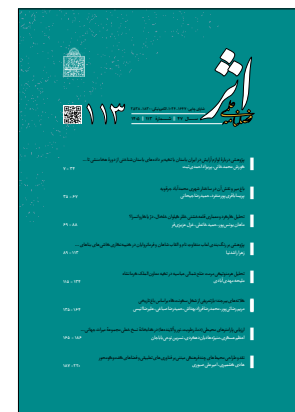
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

در دهه های اخیر، بحث پیرامون چستی مرمت، اهمیت خود را بیش از پیش در مرمت آثار تاریخی و فرهنگی نشان داده است. مرمت به عنوان عملی مداخله گر، نه تنها در حوزه کالبد، بلکه در سطح معنا و روایت نیز دارای تأثیر است. این پژوهش با تکیه بر رویکرد هرمنوتیکی، به ویژه قصدگرایی و قصدستیزی، تلاش می کند از منظر فلسفه تفسیر به این مداخله نگاه کند. تکیه معاون الملک کرمانشاه به دلیل کاشی کاری های منحصر به فرد، از مهم ترین آثار تاریخی ایران است. پس از مرگ بانی و متروک شدن بنا، آسیب های فراوانی به آن وارد شد و در بازسازی، تغییرات گسترده ای یافت؛ تقریباً هفتاد درصد کاشی ها جابه جا نصب و پنجاه درصد معماری دگرگون شده است. ضلع شمالی عباسیه شامل تصاویری مذهبی، اسطوره ای و تاریخی است که در بستر آیینی تکیه معنا دارند. فرو ریختن این بخش بر اثر رطوبت منجر به بازسازی کامل شد که با جابه جایی یا حذف برخی تصاویر و تزئینات، باعث گسست روایت تصویری و آشفتگی معنایی اثر گردید. پرسش اصلی این پژوهش آن است که آیا مرمت ضلع شمالی عباسیه با در نظر گرفتن افق معنایی و رویکرد تفسیری اثر انجام شده یا صرفاً بر مبنای اصول فنی صورت گرفته است؟ و چگونه می توان با بهره گیری از رویکرد هرمنوتیکی، درک دقیق تری از مرمت این بخش ارائه داد؟ هدف این پژوهش ارائه تحلیل مداخلات مرمتی بر پایه رویکرد تفسیری است تا چشم انداز روشن تری از مرمت های آینده در تکیه ارائه دهد و از تکرار روش های نامناسب که موجب بدفهمی در تکیه شده پرهیز گردد. روش پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی بوده و داده ها از منابع کتابخانه ای، اسناد مرمتی و بررسی های میدانی گردآوری شده اند. نتایج تحلیل مصادیق تصویری حذف یا جابه جاشده و مطالعه زمینه تاریخی آن ها، نشان می دهد که عدم درک صحیح از متن تصویری بنا، منجر به گسست معنایی و تفسیر نادرست از اثر شده است. در این راستا، مفاهیم قصدگرایی، قصدستیزی، و افق معنایی به عنوان چارچوب نظری مورد استفاده قرار گرفته اند. شاید انتخاب رویکردی متعادل که ترکیبی از حفظ اصالت و پذیرش تغییرات تاریخی باشد، بهترین راهکار برای حفاظت و مرمت این اثر است.

کلیدواژگان: تکیه معاون الملک، هرمنوتیک، قصدگرایی، قصدستیزی، مرمت.

فصلنامه علمی اثر

نشریه پژوهشکده میراث معماری و شهری، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ناشر:

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

ارجاع به مقاله: مهدی آبادی، ملیحه (۱۴۰۵). «تحلیل هرمنوتیکی مرمت ضلع شمالی عباسیه در تکیه معاون الملک کرمانشاه». اثر، ۴۷ (۲): ۱۱۵-۱۳۴. <https://doi.org/10.66224/Athar.1918.3401.18>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://athar.richt.ir/article-2-1918-fa.html>

مقدمه

مرمت همواره با پرسش‌هایی بنیادین روبه‌رو بوده است: مرمت چیست؟ چه چیزی باید حفظ شود؟ چه چیزی بازآفرینی یا بازسازی شود؟ و مهم‌تر از همه، چگونه معنا و روایت تاریخی اثر را در فرآیند مرمت حفظ کنیم؟ در پاسخ به این پرسش‌ها، رویکردهای گوناگونی در حوزه مرمت شکل گرفته‌اند. یکی از این رویکردها که در سال‌های اخیر مورد توجه بیش‌تری قرار گرفته، نگرش فلسفی به مرمت است که نگرش هرمنوتیکی یکی از این نگرش‌هاست. این نگرش مرمت را نه تنها یک کنش فیزیکی، بلکه یک «کنش تفسیری» می‌داند که هم‌چون خوانش یک متن، نیازمند فهم زمینه، نیت، و ساختار معنایی اثر است. در این مقاله، مرمت ضلع شمالی عباسیه در تکیه معاون‌الملک، به عنوان یک نمونه مطالعاتی، از منظر هرمنوتیکی مورد تحلیل قرار گرفته است.

تکیه معاون‌الملک کرمانشاه، به عنوان یکی از آثار شاخص دوره قاجار، از ویژگی‌های معماری و تزئینی منحصر به فردی برخوردار است. تکیه معاون به دلیل بدفهمی در تفسیر و تأویل به واسطه اندیشه‌های متفاوت مفسرین و مرمت‌گران، آسیب‌های جبران‌ناپذیر دیده است که بعضاً جبران‌ناپذیر هستند. تکیه از زمان ساخت تاکنون حتی در زمان بانی بنا تغییرات گسترده را متحمل شده تا حدی که هفتاد درصد کاشی‌ها و پنجاه درصد ساختار معماری آن تغییر یافته است (Mahdiabadi, & Khadivi, 2002). به عنوان مثال در برخی فضاها درهایی وجود دارند که به فضاهای خالی معلق، ختم می‌شوند؛ مانند درهای طبقه دوم ضلع شمالی زینبیه که زمانی به غلام‌گردش‌ها و اتاق‌های فوقانی راه داشته‌اند و اکنون پل ارتباطی بین آن‌ها برداشته شده و درها طبقه دوم؛ به فضایی خالی منتهی می‌شوند به همین دلیل وجودشان بی‌معنی است و یا در (درب) مخصوص رفت‌وآمد زنان بدون روبروشدن با مردان عزادار در روزهای برپایی مراسم به طبقه فوقانی زینبیه که از همان پل ارتباطی حذف شده می‌گذشت، که اکنون مسدود شده و در راهرو زینبیه به عباسیه شبیه یک «ناکش» به نظر.

یکی از مهم‌ترین بخش‌های تکیه، ضلع شمالی عباسیه است که مجموعه‌ای از تصاویر کاشی‌کاری شده را در خود جای داده است. این تصاویر، حاوی روایت‌هایی مذهبی، اسطوره‌ای، و تاریخی‌اند که در بستر فضای آیینی تکیه معنا می‌یابند. در مرمت‌های انجام‌شده، یا جابه‌جا نصب شده‌اند یا به دلیل تغییر معماری حذف شده‌اند. این جابه‌جایی یا حذف برخی تصاویر و تزئینات و فضای معماری، موجب گسست روایت تصویری و آشفتگی معنایی اثر شده است.

تغییر تاق و قوس‌های ضلع شمالی عباسیه یکی از محسوس‌ترین تغییرات در ساختار معماری و کاشی‌کاری است که سبب شده مکانی برای بخشی از کاشی‌هایی که قبلاً بر دیوارها نصب بوده در ساختار معماری امروز تکیه وجود نداشته باشد. کاشی‌های این بخش در انبارها نگه‌داری شده یا می‌شوند. بعضاً تا سال‌ها از این کاشی‌های سالم موجود انبار، به عنوان کاشی اضافی در تکیه، شکسته شده و در مرمت کاشی‌های نصب شده بر دیوارها که دارای کمبود بودند، استفاده می‌شد. به عبارتی کاشی‌های تاریخی لامکان قربانی کاشی‌های دارای مکان می‌شدند. بی‌خبر از این‌که این کاشی‌ها خود بخشی از کاشی‌کاری و تاریخ تکیه هستند نه کاشی‌های مازاد آن. خرد کردن کاشی‌های اصلی و استفاده از آن‌ها در مرمت کاشی‌های دیگر، نمونه‌ای از این بدفهمی است که دارای رویکردی قصدستیزانه است.

در این میان، نظریه‌های هرمنوتیکی و به‌ویژه دو رویکرد قصدگرایی، قصدستیزی و افق معنایی می‌توانند چارچوبی نظری فراهم آورند که از خلال آن، تغییرات صورت‌گرفته در تکیه به عنوان «متنی تاریخی» تفسیر شوند. بهره‌گیری از این چارچوب کمک می‌کند تا به ریشه‌های بدفهمی‌های بصری در مرمت‌های معاصر پی‌برده و امکان تحلیل این بدفهمی‌ها را فراهم سازد.

بنابراین در این پژوهش ضلع شمالی عباسیه بر اساس نظریه‌های هرمنوتیکی، متنی تاریخی در نظر گرفته شده است. با توجه به به‌هم‌ریختگی در نصب کاشی‌های آن، فرض بر این است که عدم شناخت و تلاش برای نزدیک شدن به قصد مؤلفان در ساخت این ضلع از دیدگاه قصدگرایی و سیر تاریخی تکیه توسط نصابان کاشی‌ها و حفاظت‌گران تکیه، از دیدگاه قصدستیزان، موجب بدفهمی در خوانندگان و به عبارتی بازدیدکنندگان امروزی از تکیه و به‌ویژه ضلع شمالی عباسیه، شده است. با توجه به این فرض پرسش‌های زیر قابل طرح است:

پرسش‌های پژوهش: پرسش اصلی این پژوهش آن است که آیا مرمت ضلع شمالی عباسیه با در نظر گرفتن افق معنایی و رویکرد تفسیری اثر انجام شده یا صرفاً بر مبنای اصول فنی صورت گرفته است؟ چه امری سبب بدفهمی بازدیدکنندگان از بنا و تزیینات این ضلع پس از مرمت شده است؟ و چگونه می‌توان با بهره‌گیری از رویکرد هرمنوتیکی، درک دقیق‌تری از مرمت این بخش ارائه داد؟

روش پژوهش: روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی است. پژوهش کتابخانه‌ای برای دریافت داده‌های مرتبط با ارزش‌های فرهنگی و تاریخی بنا انجام گرفت. بیش‌تر این داده‌ها از اسناد و مدارک تصویری و نوشتاری شامل گزارش‌های مرمتی استخراج شدند. در پژوهش میدانی اطلاعات دریافتی از طریق مصاحبه با معمرین شهر صورت گرفت و سپس داده‌های دریافتی از پژوهش کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ای، با وضعیت موجود بنا تطبیق داده شد. نتیجه‌گیری از طریق تحلیل داده‌ها و استدلال بوده است. داده‌ها با استفاده از مفاهیم فلسفی قصدگرایی و قصدستیزی و امتزاج افق‌ها در نظریه هرمنوتیک تحلیل شده‌اند. پاسخ به پرسش‌ها هم برپایه تحلیل‌ها است. نوآوری اصلی این پژوهش در بهره‌گیری از چارچوب هرمنوتیکی به منظور تحلیل مرمت‌های صورت گرفته در تکیه معاون الملک است، امری که در ادبیات مرمتی موجود کم‌تر بدان پرداخته شده و این مطالعه با تکیه بر مفاهیم فلسفی قصدگرایی و قصدستیزی، امتزاج افق‌ها ابزاری نوین برای تفسیر و نقد این مرمت‌ها فراهم می‌آورد.

پیشینه پژوهش

تکیه معاون الملک از زوایای گوناگون در مطالعات پیشین مورد بررسی قرار گرفته است؛ از جمله تغییرات معماری، تحلیل نقش‌مایه‌های کاشی‌کاری، زیبایی‌شناسی تصویری، و کارکردهای آیینی یا اجتماعی آن. مطالعات «مهدی آبادی» و «خدیوی» (Mahdiabadi & Khadivi, 2002). نشان داده‌اند که در مرمت‌های گذشته، حدود هفتاد درصد از کاشی‌ها جابه‌جا نصب شده و نزدیک به پنجاه درصد از معماری تغییر یافته است. هم‌چنین پژوهش‌های دیگری (Mahdiabadi, 2011). به تغییرات محیط پیرامون تکیه از جمله کوچه‌ها، حمام‌ها، و پل‌های اطراف آن پرداخته‌اند.

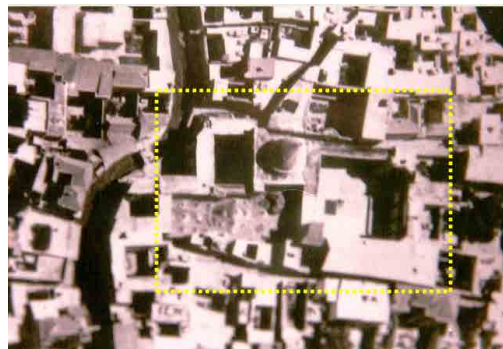
برخی تحقیقات نیز به مضامین نقش برجسته بر کاشی‌ها با رویکرد تاریخی و فرهنگی توجه داشته‌اند (Shahbazi, 2007; Shayehtehfar, 2011). «زارعی» و «حیدری باباکمال» (۲۰۱۶) تأثیر هنر اساطیری و نسخه‌های خطی بر کاشی‌نگاره‌ها را بررسی کرده‌اند. (نوروزی و دادور، ۲۰۱۸). به تحلیل زیبایی‌شناسی عاشورایی در مقایسه با نقوش اماکن مذهبی دیگر پرداخته‌اند. برخی پژوهش‌ها از جنبه جامعه‌شناسی تاریخی به مضامین کاشی‌های تکیه پرداخته‌اند (Norouzi, 2018) و عسگری و شایسته‌فر، ۲۰۲۱؛ هدایتی‌راد، ۱۳۹۵؛ محمدزاده، آهنی، ۱۴۰۰؛ یوزباشی و همکاران، ۱۴۰۱). حتی از جنبه بازاریابی گردشگری شهر، این بنای تاریخی پژوهش شده است. (Parvizi, 2023؛ موحد و همکاران، ۱۳۹۰). پایان‌نامه‌هایی نیز با نگاه جامعه‌شناختی یا اسطوره‌شناختی مانند سلکی (۲۰۱۹) و صوفی (۲۰۱۸). سعی در تحلیل لایه‌های معنایی این بنا داشته‌اند.

از منظر مرمت، «سلیمانی» و «رازقی» (۲۰۲۴)، با نگاهی نقادانه، عوامل مرمت‌های نادرست را در بناهای کاشی‌کاری شده (از جمله تکیه معاون الملک) بررسی کرده‌اند و به نبود چارچوب نظری و عدم وجود یک راهنمای رسمی مرمت، غفلت از حفاظت، مرمت و زیبایی‌شناسی، بی‌توجهی به فرهنگ بومی و هم‌چنین عدم درک مناسب از بناها توسط کارشناس مرمت است به عنوان علت‌های اصلی اشاره کرده‌اند. در حوزه نقد فلسفی مرمت، مقاله مهمی از محتشم (۲۰۱۷). جایگاه نیت مؤلف را در فرآیند حفاظت و مرمت تحلیل می‌کند و از قصدگرایی معتدل دفاع می‌نماید. با این حال، در اغلب پژوهش‌های یادشده، بهره‌گیری از نظریه هرمنوتیک در تحلیل مصادیق واقعی مرمت چندان صورت نگرفته است. در این میان، نوآوری این مقاله در آن است که برای نخستین بار، تحلیل مرمت‌های صورت گرفته در تکیه معاون الملک بر پایه چارچوب نظری قصدگرایی و قصدستیزی انجام می‌شود تا از دل پرسش‌های پژوهش، تفسیری تاریخی و نظری از خطاها، اهداف و راهکارهای مرمتی استخراج گردد.

معرفی تکیه

تکیه معاون در سال ۱۳۲۷ تا ۱۳۳۶ هجری قمری ساخته شد. بانیان آن حسین معین‌الرعا (حسینیه اولیه) و حسن خان معاون‌الملک هستند. محل ساخت تکیه، محله «بَرزَه دماغ» کنار رودخانه آبشوران است که اکنون به خیابان شهید حداد عادل تغییر نام داده است (شکل ۱).

تکیه مجموعه‌ای مشتمل بر حسینیه، زینبیه، و عباسیه است که خود یک پلان مجموعه‌ای معماری را تشکیل می‌دهند (شکل ۲). علاوه بر این که پلان بنا مجموعه‌ای است، کاشی‌های آن نیز مجموعه‌ای از کاشی‌هایی با مفاهیم تاریخی، فرهنگی، و حاوی اطلاعات گوناگون با پیوستگی شگفت‌انگیزند که از بدعت‌های کاشی‌کاری در اماکن مذهبی بشمار می‌روند (Mahdiabadi, 2011). (شکل ۳)

شکل ۱: تصویر هوایی از تکیه در سال ۱۳۳۵ ه.ش. (سازمان نقشه‌برداری کشور).
Fig. 1: Aerial view of the Tekyeh in 1956–1957 CE (National Cartographic Center of Iran).

شکل ۲: پلان و تصاویر فضاهای معماری تکیه معاون‌الملک (خدیوی و مهدی‌آبادی، ۱۳۸۳).
Fig. 2: Plan and images of the architectural spaces of Tekyeh Moaven al-Mulk (Khadiivi & Mahdiabadi, 2002).

شکل ۳: نمونه‌ای از کاشی‌کاری‌های تکیه (مهدی‌آبادی، ۱۳۹۰).

Fig. 3: An example of the tilework of the Tekyeh (Mahdiabadi, 2011).

تعاریف

هرمنوتیک علم یا نظریه تأویل است. واژه هرمنوتیک واژه یونانی «hermeneuein» است به معنای تأویل کردن، به زبان خود ترجمه کردن، و به معنای روشن و قابل فهم کردن و شرح دادن. «اندرو بووی» می‌گوید هرمنوتیک «هنر یا فن تأویل است» (Ahmadi, 1995: 5)؛ بنابراین، هرمنوتیک رشته‌ای فلسفی است که به بررسی و تفسیر متون و نمادها می‌پردازد. این نظریه که ابتدا با هدف تفسیر متون دینی به وجود آمد، در زمان‌های بعدی به تفسیر متون فلسفی، ادبی، حقوقی و حتی نمادهای فرهنگی و هنری گسترش یافت (واربرتون و نایجل، ۱۳۸۳).

هرمنوتیک به تعبیر و تفسیر متن‌ها از طریق متون پیشین می‌پردازد، باور دارد که معنی یک متن در بستر تاریخی و فرهنگی خود قرار دارد و بدون در نظر گرفتن این موارد، تفسیر صحیح و دقیق از متن امکان‌پذیر نیست. در این روش، متن در ارتباط با محیط زمانی و مکانی خود قرار گرفته و با توجه به محیط آن تفسیر می‌شود.

قصده‌گرایی، قصده‌گرایی روشی در هرمنوتیک است که برای فهم درست در اختیار ما قرار می‌گیرد. هدف و غایت فهم و تفسیر، دست‌یافتن به قصد یا نیت مؤلف است (Schleiermacher, 1998: 95). آدمی همواره می‌تواند اسیر تصوراتش باقی بماند در این‌جا خطر بدفهمی محتمل را، کلیت می‌بخشد (Grundin, 2015: 24). فهم و تفسیر، چیزی حاضر و آماده نیست که در ابتدا روی بدهد و بعد بدفهمی در پیاپی بیاید. به یک معنی غایت‌هنجاری هرمنوتیک، پرهیز از انحاء و اقسام گوناگون بدفهمی و سوءتعبیر است (Schleiermacher, 1883/2023). شلایرماخر عقیده دارد. هدف و غایت فهم و تفسیر، دست‌یافتن به قصد یا نیت مؤلف است.

نظر بعدی او این است که فرآیند فهم و تفسیر عکس فرآیند آفرینش است. در قصدگرایی مفسر قصد مؤلف را بازآفرینی می‌کند؛ یعنی به شکل معکوس فرآیند خلق اثر را طی می‌کند. اصل دیگر او این است که «هرمنوتیک نباید صرفاً به متون مکتوب اکتفا کند؛ بلکه باید بتواند تمامی پدیده‌های مرتبط با فهم را در بر بگیرد (Grundin, 2012: 24).

قصدستیزی، قصدستیزان معتقدند دسترسی به قصد مؤلف امکان‌پذیر نیست ممکن است شاعری در شرایط اجتماعی سیاسی خاصی مجبور باشد در ایهام شعر بگوید کلماتی که استفاده کرده ظاهراً یک معنی بدهد؛ ولی در باطن قصد دیگری داشته باشد؛ بنابراین تکیه بر قصد نه ممکن است و نه مطلوب. آن‌ها اعتقاد دارند وقتی اثری خلق می‌شود عوامل بیرون از اثر را نباید در تفسیر اثر دخالت داد و از جمله عوامل بیرون، مؤلف اثر است. قصدستیزها معتقدند متن خودبسنده است و یا خودش غایت خودش است و تفسیری که از متن می‌شود باید با خود متن سازگاری داشته باشد فارغ از این که قصد مالک اثر چه باشد. قصدستیزها مخاطب محور و متن محور هستند. برخی مخاطب محور و برخی متن محور هستند. رولان بارت جمله معرفی دارد به نام مرگ مؤلف «تولد اثر به بهای مرگ مؤلف است». قصدستیزها معتقدند وقتی اثری خلق می‌شود عوامل بیرون از اثر را نباید در تفسیر اثر دخالت داد و از جمله عوامل بیرون، مؤلف اثر است. بارت معتقد است که مؤلف مرده است. یا دست بالا مؤلف می‌تواند اولین مخاطب متنش باشد. (Barthes, 1967; Barthes, 1977 & 142-148).

هرمنوتیک، تفسیر یک فعالیت «کمی» نیست که بتواند به یک نتیجه قطعی برسد، بلکه یک فرآیند درگیرکننده و همیشه در حال تغییر است که توسط تجربیات و زمینه‌های فرهنگی ما تحت تأثیر قرار می‌گیرد. در نتیجه، هرمنوتیک نه تنها به تفسیر متن‌ها می‌پردازد، بلکه به نحوه تفکر و درک ما از محیط نیز بستگی دارد (Nietzsche et al., 2000: 226; Nietzsche, Heidegger, 2014).

در هرمنوتیک شناخت نویسنده و قصدی که در نوشتن متن داشته، برای درک صحیح متن بسیار حائز اهمیت است. برای درک یک متن، باید به مفهوم صحیح آن مطابق با قصد نویسنده دست یافت؛ بنابراین مفهوم «هماهنگی» بین خواننده و نویسنده در فهم متن مهم است و هماهنگی صحیح بین این دو عامل به وصول و درک صحیح و قابل قبولی از متن می‌تواند منجر شود (Palmer, 1998). هرمنوتیک علاوه بر شناخت نویسنده و قصد بر نقش خواننده (خوانندگان) یک متن و تأثیرات و تجربیات او در فهم متن نیز تأکید دارد به این معنی که تجربه و زمینه شخصی خواننده تأثیر به‌سزایی در فهم و تفسیر متن دارد. یعنی هر خواننده ممکن است تفسیر متنی را با توجه به زمینه و تجربه خود ایجاد کند و مفهومی منحصر به فرد را برای خود بسازد (Schleiermacher, 1838/2023).

«قصدگرایی انواع مختلف دارد که شامل: قصدگرایی افراطی، مطلق، معتدل، فرضی و قصدستیزی است. آن چه در بین قصدگرایان مشترک است این اصل است که برای قصد هنرمند در تفسیر اثر هنری باید جایگاه شاخصی قائل شدند، اما این که این جایگاه شاخص چگونه است محل اختلاف است. با توجه به رویکرد هر گروه، قصدگرایی به گروه‌های زیر تقسیم‌بندی شده است: قصدگرایی افراطی: طرفداران این نظریه معتقدند که «یگانه تفسیر درست از متن، تفسیری است که مبتنی بر قصد مؤلف باشد».

قصدگرایی مطلق: این نوع قصدگرایی یک معادله ساده دارد می‌گوید معنا مساوی مراد است؛ یعنی وقتی متن را می‌خوانید هر معنی که در متن است مراد نویسنده نیز هست. قصدگرایی معتدل: هواداران این رویکرد بر خلاف قصدگرایان افراطی می‌گویند، یگانه عامل تعیین‌کننده معنا قصد هنرمند نیست؛ بلکه برخی از قصدهای واقعی هنرمند می‌توانند به معنای اثر ربط داشته باشند. ممکن است از یک متن قصدهایی متعددی حاصل شود؛ اما در تفسیر، قصدهایی مبنای تفسیر قرار می‌گیرد که با قصد مؤلف هم‌خوانی داشته باشد.

قصدگرایی فرضی: در قصدگرایی فرضی مبنای تفسیر درست، را بر تفسیر یک مخاطب ایده‌آل می‌گذارد؛ یعنی به قصد واقعی مؤلف و هم‌چنین قصدهای متن کاری ندارد. البته شرایطی را برای مخاطب ایده‌آل در نظر می‌گیرند.

آن‌ها می‌گویند مخاطب ایده‌آل باید سواد خوب داشته باشد، به اثر اشراف داشته باشد، گشودگی داشته و در شرایط روحی مطلوبی با اثر مواجهه شود. چنین مخاطبی وقتی فرضیه‌ای در باب قصدی که در متن تجلی یافته بیان می‌کند آن را باید بهترین تفسیر شمرد.

امتزاج افق‌ها (Fusion of Horizons): گادامر در کتاب حقیقت و روش، فهم را نتیجه برخورد میان افق‌های تاریخی و افق‌های مفسر می‌داند. منظور از «افق»، مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌ها، انتظارات و زمینه‌های فرهنگی است. درک واقعی زمانی رخ می‌دهد که این افق‌ها در هم بی‌آمیزند و به افق جدیدی منتهی شوند که نه صرفاً متعلق به گذشته است و نه به حال، بلکه نتیجه گفت‌وگوی فعال میان آن‌هاست (گادامر، ۲۰۰۷: ۴۳۹، ۴۴۲; Gadamer, 2005).

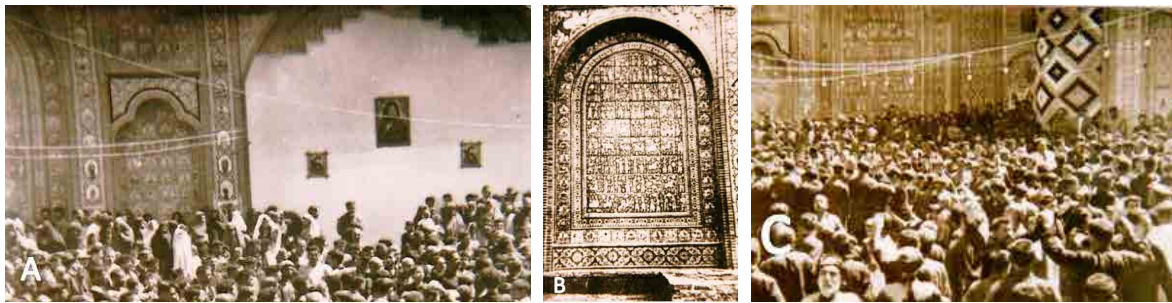
یافته‌ها

وضع قدیم و موجود ضلع شمالی عباسیه

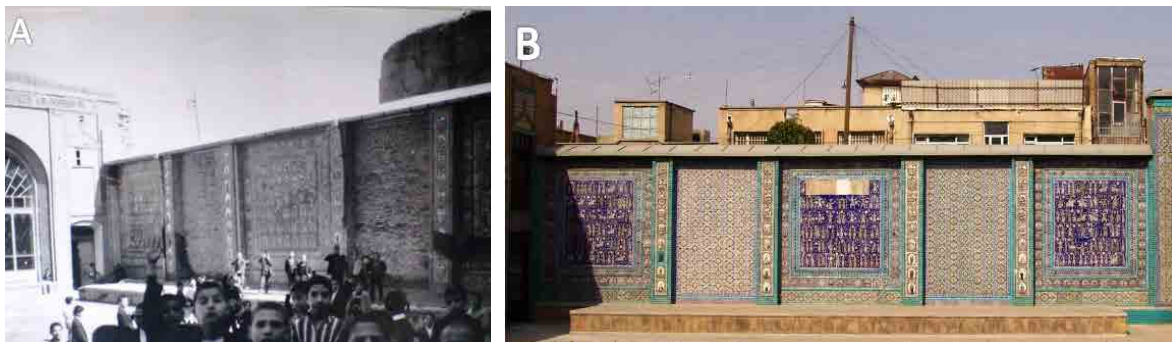
عباسیه سومین قسمت و آخرین قسمت ساختمانی از پلان مجموعه‌ای تکیه معاون الملک است. گرچه تکیه بعد از مرگ بانی آن دستخوش تغییرات عمده شده، اما این ضلع دچار تغییرات بنیادینی شده است. دیوار کاملاً تخریب و سپس با الگوی جدیدی بازسازی شده است (شکل‌های ۴ و ۵ و ۶). دیوار در اثر شکسته شدن تنبوشه‌هایی که زمانی آب را به محله فیض‌آباد می‌رسانند و زمانی بخشی از درآمد تکیه برای فروش آب چشمه‌های داخل تکیه بود، فرو ریخته بود (مصاحبه‌شونده معینی، مرشد ابراهیم). چون تأمین هزینه‌های تعمیر تکیه زیاد بود در آن زمان دو تن از روحانیون پیشنهاد اجاره تکیه برای مدرسه علوم اسلامی را داده بودند. شهریه دریافتی از دانش‌آموزان صرف تعمیرات تکیه می‌شد. از استادکاران مشهدی برای تعمیر دیوار ضلع شمالی عباسیه دعوت به عمل می‌آید و آن‌ها نیز دیوار را به صورت کنونی بازسازی می‌کنند. دیوار را یک مترونیم کم‌تر از سطح سابق، دیوارچینی می‌کنند و تاق و قوس‌های قدیمی را حذف و بدنه دیوار را به ۵ قسمت تقسیم می‌کنند. سپس کاشی‌های نقوش برجسته ایران، طراحی شده بر اساس کتاب فرصت‌الدوله شیرازی را نصب می‌کنند. بازسازی جدید سبب می‌شود کاشی‌هایی که قبلاً در دو تاق نما جای می‌گرفتند الان در سه تابلو جای می‌گیرند. کاشی پادشاهان که قبلاً در تاق نماهایی با قوس شبدری قرار گرفته بودند در حاشیه تابلوهای نقوش برجسته نصب می‌شوند. فضای زیادی بین تابلوها ایجاد می‌شود که دلیل حذف تاق‌نمای بزرگ وسط ضلع شمالی است که زمانی سکوهایی در مقابل آن قرار می‌گرفت و چراغ‌های لاله روی آن گذاشته می‌شد تا نور کافی برای برگزاری شب‌های عزاداری امام حسین را تأمین کند (مصاحبه‌شونده مرشد ابراهیم)، به همین دلیل با الگوگرفتن از کاشی‌های تزیینی حاشیه پایین تاق‌نماهای قبلی کاشی‌های جدید سفارش داده و نصب می‌شوند (شکل ۵). حذف تاق‌نماهای قوسی موجب حذف کاشی‌های لچکی تاق‌نماها می‌شود که این کاشی‌ها اکنون در مخزن می‌راث استان کرمانشاه، نگه‌داری می‌شوند (شکل ۷).

قبل از این تغییرات اساسی در نصب کاشی‌ها خطاهایی وجود داشت بر اساس عکس قدیمی در تاق‌نمای اول نزدیک به ورودی زینبیه به عباسیه، کاشی‌ها جابه‌جا نصب شده‌اند (رجوع شود به شکل ۴). که ظاهراً به این دلیل بوده است که پس تهیه کاشی‌ها، استاد کاشی‌کار برای کاشی‌کاری حرم امام حسین به کربلا دعوت می‌شود که تقریباً یک سال به طول می‌انجامد و در غیاب او شاگرد کاشی‌کار که تسلط استاد در کار نداشته است کاشی‌ها را علی‌رغم شماره‌گذاری در پشت کاشی‌ها، جابه‌جا نصب می‌کند این امر موجب می‌شود تا تصمیم‌گیری برای طرح‌های حفاظتی اکنون دشوار شود. زیرا غیر این مسئله در نهایت دو تغییر اساسی اتفاق افتاده است اول حذف المان‌های معماری مثل تاق و قوس‌ها و دوم نصب کاشی‌ها بدون در نظر گرفتن ترتیب درست آن‌ها.

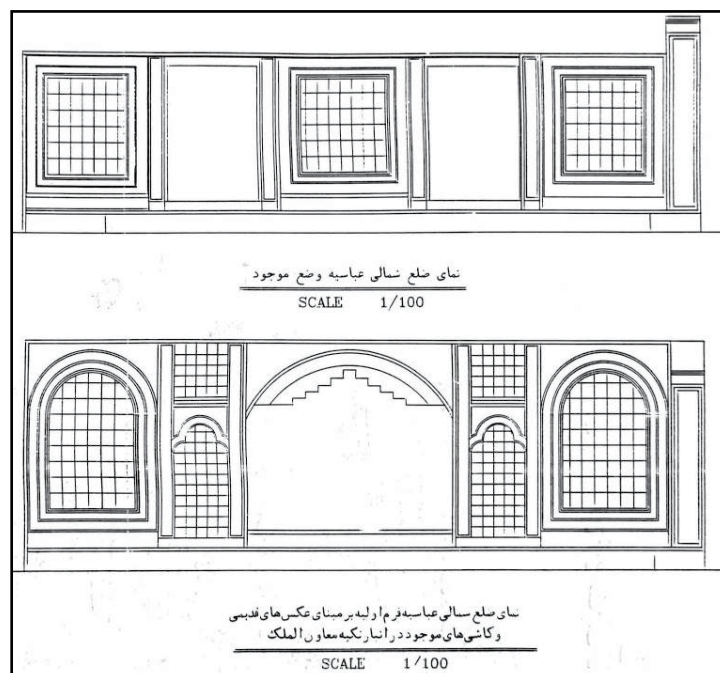
در سال‌های اخیر چندین بار برخی از کاشی‌های این ضلع به دلیل فرسودگی ملات پشت آن‌ها برداشته شده و دوباره نصب شدند و احتمالاً در آینده نیز این امر اتفاق خواهد افتاد. این چالشی برای حفاظت‌گران است که اگر قرار است کاشی‌ها برداشته و دوباره نصب شوند شاید بهتر این باشد که به صورت اولیه‌ای که مدنظر بانی و کاشی‌کار اصلی (به عنوان مؤلف یا مؤلفان) و بر پایه طرح‌های فرصت‌الدوله شیرازی نصب شوند (شکل ۱۰) اما

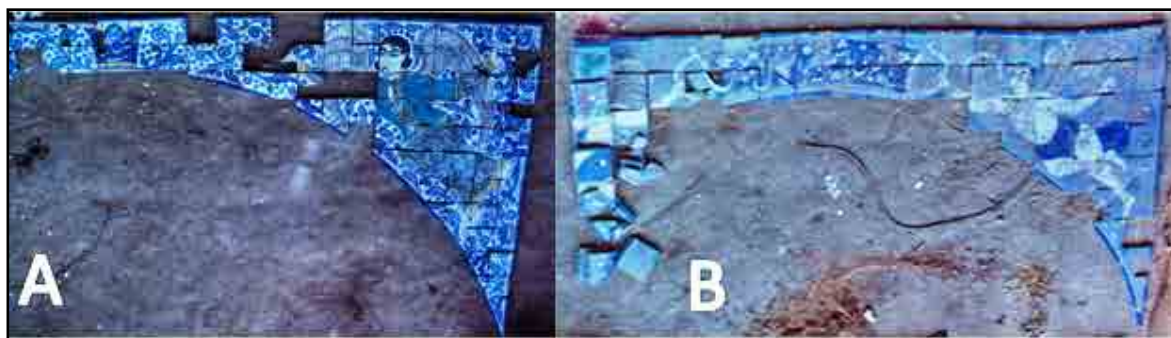
شکل ۴: A, B, و C: تصاویر قدیمی ضلع شمالی عباسیه از روی عکس قدیمی فتواله عکاسی شده است (نگارنده، ۱۴۰۴).
 Fig. 4: A, B, & C: Old images of the northern façade of the Abbasiyeh photographed from an old photograph by Foto Laleh (Author, 2025).

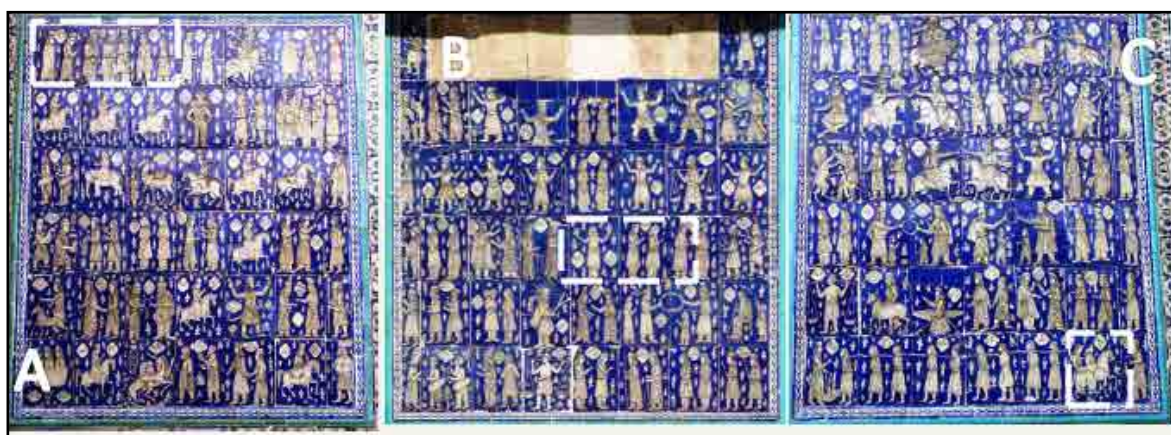
شکل ۵: A: ضلع شمالی پیش از اتمام کاشی‌کاری سال ۱۳۴۵ ه.ش. (مرکز اسناد پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری); B: وضع موجود ضلع شمالی (نگارنده، ۱۴۰۰).
 Fig. 5: A) Northern façade before the completion of the tilework in 1966–1967 CE (Documentation Center of the Research Institute of Cultural Heritage and Tourism); B) Present condition of the northern façade (Author, 2021).

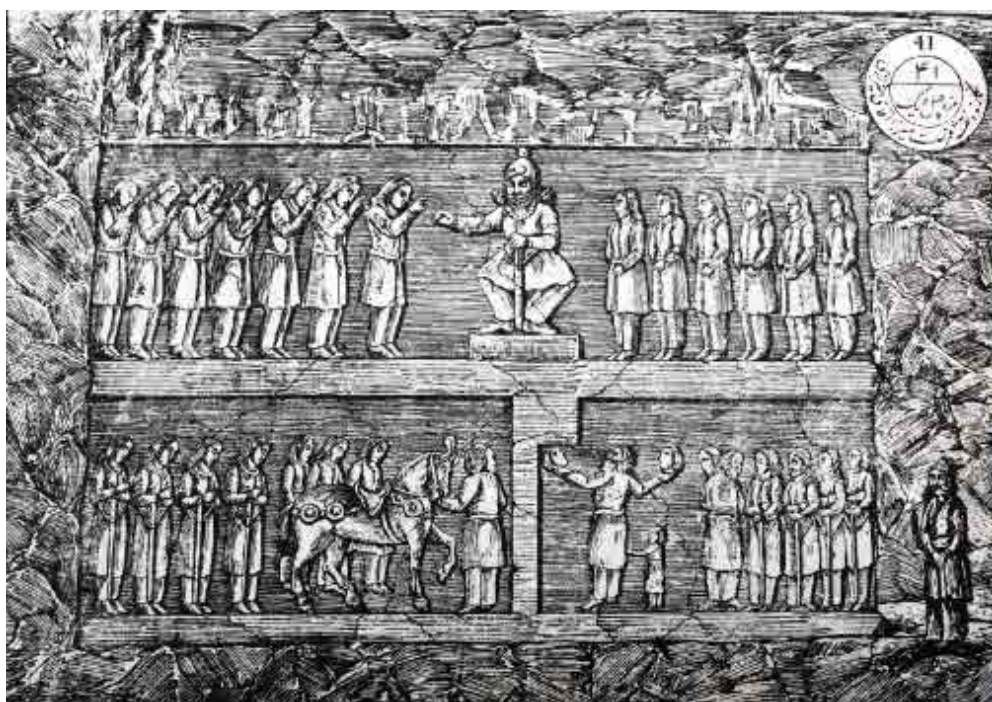
شکل ۶: مقایسه طرح اولیه ضلع شمالی تکیه با طرح وضع موجود طرح بر مبنای تصاویر قدیمی و وضع تهیه شده است (مهدی‌آبادی و خدیوی، ۱۳۸۱).
 Fig. 6: Comparison of the original design of the northern façade of the Tekyeh with the present design; the design is based on old images and the existing condition (Mahdiabadi and Khadivi, 2002).

شکل ۷: کاشی‌های نصب شده در لچکی‌های تاق نماهای قوسی سابق (نگارنده، ۱۳۷۵).
Fig. 7: Tiles installed in the spandrels of the former arched niches (Author, 1997).

شکل ۸: به هم ریختگی در چیدمان کاشی‌های شاپور دوم در تابلوهای ضلع شمالی عباسیه (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 8: Disorder in the arrangement of the tiles of Shapur II in the panels of the northern façade of the Abbasiyeh (Author, 2021).

شکل ۹: طرح بارعام شاپور دوم توسط فرصت‌الدوله شیرازی (آثار العجم، ۱۳۵۰: طرح ۴۱).
Fig. 9: Design of the audience scene of Shapur II by Forsat al-Dawla Shirazi (Athar al-Ajam, 1971–1972, Design 41).

این امر سبب می‌شود که تاریخ تحول و بازسازی ضلع شمالی از بین برود. اگر به شکل کنونی حفظ شود نیت و قصد سازنده نادیده گرفته شده است؛ بنابراین برای تصمیم‌گیری می‌شود از علم فلسفه کمک گرفت.

شکل ۱۰: چیدمان درست کاشی‌ها بر اساس طرح فرصت‌الدوله شیرازی که کاشی‌ها براساس آن طراحی و شماره‌گذاری شده‌اند (نگارنده، ۱۴۰۴).
Fig. 10: Correct arrangement of the tiles based on the design by Forsat al-Dawla Shirazi, according to which the tiles were designed and numbered (Author, 2025).

تحلیل بر اساس نظریه‌های هرمنوتیکی

یکی از ابزارهای اندیشیدن، فلسفه است. علم هرمنوتیک می‌تواند در جهت‌دهی درک و تصمیم‌گیری حفاظت و مرمت آثار تاریخی نقش اساسی ایفاء نماید. چنان‌چه هراتر تاریخی به عنوان متنی تاریخی در نظر گرفته شود می‌توان آن‌را بر اساس نظریه‌های هرمنوتیکی تفسیر و تأویل کرد. در این پژوهش تکیه معاون‌الملک به‌ویژه ضلع شمالی عباسیه «متنی تاریخی» در نظر گرفته شده است و تفسیر می‌شود. همان‌طور که از اسناد و شواهد ارائه شده پیداست، نیت اصلی سازنده اثر به استناد وقف‌نامه‌های تکیه، بنا برای برگزاری مراسم آیینی تاسوعا و عاشورا ساخته شده است. نام‌گذاری بخش‌های ساختمان به حسینی، زینبیه و عباسیه و هم‌چنین کاشی‌هایی با تصاویر صحنه‌های عاشورا آن‌را تأیید می‌کند. اما در حال حاضر تکیه معاون‌الملک بنایی تاریخی و موزه‌ای است که مورد بازدید مردم قرار می‌گیرد. این تغییر کاربری در تکیه در دو زمان، یکی در اواخر زمان حیات معاون‌الملک به دلیل تغییرات فرهنگی جامعه و معیشتی سازنده، (با مجوز سازنده بنا از مذهبی به آموزشی و مسکونی تغییر کاربری می‌دهد) و یکی دیگر پس از واگذاری و ثبت اثر در میراث ملی اتفاق افتاده است.

تحلیل تغییرات در تکیه، با رویکرد قصدگرایانه زمانی معنا می‌یابد که نیت بانیان آن خوانده شود. حذف قوس‌ها، جابه‌جایی کاشی‌ها و بی‌توجهی به چیدمان اصلی، همگی به معنای فاصله‌گرفتن از «قصد مؤلف» است. از منظر یک هرمنوتیسین قصدگرا، مرمت صورت‌گرفته فاقد انسجام روایی است و تکیه را از کارکرد اصلی فرهنگی - مذهبی خود دور کرده است. در رویکرد قصدگرایی نیز تفاوت‌های فاحشی وجود دارد. از نظر یک قصدگرایی افراطی تغییر کاربری درست نیست؛ چون نیت قصد مؤلف ساخت تکیه و برپایی مراسم مذهبی در آن بوده است، نه مدرسه یا موزه و باید به جایگاه اصلی خود بازگردد. به عبارتی تکیه در زمان حال نیز فقط جایگاهی برای برپایی مراسم عزاداری باشد. اما از نظر یک قصدگرایی معتدل که معتقد به قصدهای متعدد در یک اثر است و قصدی را ارجح می‌داند که به قصد سازنده اثر نزدیک است، تغییر کاربری و تبدیل تکیه به موزه و بنای تاریخی قابل بازدید، رویکرد درستی است. چون یکی دیگر از قصدهای مالک، یعنی ماندگاری بنا و ارائه فرهنگ دوره بانی به آیندگان (اکنون ما) را تأمین نموده است. از دید یک قصدگرایی مطلق که اعتقاد دارد هر معنی که اکنون در متن است مراد نویسنده (سازنده) نیز هست. این کاربری درست است و مراد سازنده آن است.

اگر تحلیل تغییرات از نگاه قصدستیزانه صورت پذیرد، تغییر در معماری و کاشی‌کاری، به مثابه بخشی از تاریخ‌مندی بنا قابل پذیرش است، از دیدگاه قصدستیزی تغییر کاربری قبلی و کاربری کنونی تکیه قابل پذیرش است. زیرا کاربری جدید با خواسته‌های جامعه کنونی هم‌خوانی دارد اگر چه بر خلاف نیت سازنده مراسم عزاداری در آن برپا نمی‌شود و حتی روزهای تاسوعا و عاشورا نیز تعطیل است؛ ولی به عنوان یک بنای مذهبی که سنت‌های عزاداری برای امام حسین (ع) را به تصویر می‌کشد و قصد و نیت سازنده را با کاربرد جدید به نمایش می‌گذارد، قابل قبول است.

بر مرمت‌های ضلع شمالی عباسیه نیز این نظریه‌ها مترتب است. چنان‌چه قصدگرایی را مدنظر قرار دهیم کاشی‌ها بایستی بر اساس طرح‌های فرصت‌الدوله شیرازی، در کنار هم چیدمان شوند و دیوار و المان‌های معماری آن نیز به حالت اولیه بازسازی شوند به خصوص که از آن دوره مدارک تصویری و تاریخ شفاهی کافی نیز وجود دارد. هم‌چنین بخشی از کاشی‌ها که اکنون مکانی برای نصب شدن ندارند نیز در جای اصلی خود قرار می‌گیرند و هویت بنا با پرچم‌هایی که فرشتگان (رجوع شود به شکل ۷) با نام یا «قمر بنی‌هاشم / یا ابوالفضل عباس» دارند و تأکیدی بر عباسیه بودند مکان است، هویت خویش را باز می‌یابد و اگر بر اساس قصدستیزی این چیدمان انجام شود بایستی خطای شاگرد کاشی‌کار و مرمت‌گران مهدی به عنوان بخشی از تاریخچه تکیه مدنظر قرار گیرد و وضع موجود حفظ گردد؛ زیرا قصدستیزان اعتقاد به مرگ مؤلف دارند و خوانش و درک مخاطبان امروز و آینده را همان قصد و نیت سازنده در نظر می‌گیرند. خطر پذیرش دیدگاه قصدستیزانه در نهایت به حذف تدریجی معناهای اصلی نقش‌ها و معماری تکیه خواهد انجامید و باعث می‌شود بازدیدکننده معاصر نتواند ارتباط مفهومی روشنی با ساختار بنا برقرار کند. بنابراین مرمت ضلع شمالی عباسیه را می‌توان به مثابه یک «متن تاریخی تحریف‌شده» در نظر گرفت؛ متنی که به واسطه ناتوانی در درک نیت بانیان و حذف نشانه‌های کلیدی (مانند قوس‌ها، تاق‌نماها، ترتیب کاشی‌ها و زمینه‌های معنایی آن‌ها)، دچار شکست در انتقال معنا شده است.

از دیدگاه هرمنوتیکی، ما در این جا با دو سطح بدفهمی مواجهیم:

۱. بدفهمی تاریخی: جابه‌جایی و حذف فیزیکی نشانه‌ها (کاشی‌ها، نمادها، ترکیب‌بندی فضایی) منجر به گسست در «زمینه تاریخی متن» شده است. این اتفاق، همان چیزی است که گادامر از آن با عنوان گسست افق‌های معنایی یاد می‌کند.
 ۲. بدفهمی تفسیری: مرمت‌گران، بدون آن‌که خوانشی همدلانه از نیت بانیان یا ساختار تصویری بنا داشته باشند، اقدام به بازچینش کاشی‌ها کرده‌اند؛ نتیجه آن، ارائه تفسیری ناقص یا کاملاً نادرست از یک روایت تصویری و آیینی است.
- در این زمینه، هرمنوتیک به ما می‌آموزد که اثر تاریخی، صرفاً یک جسم نیست؛ بلکه حامل «افق معنایی» است. در این افق، نیت مؤلف (بانی یا سازنده)، نظام نشانه‌ها (کاشی‌نگاره‌ها، عناصر معماری)، و تجربه مخاطب درهم تنیده‌اند.

بحث و تحلیل

در مرمت تکیه معاون الملک و به‌ویژه ضلع شمالی عباسیه، غیاب یک نگاه هرمنوتیکی فعال، موجب شده است که بازسازی به جای بازیابی معنا، به بازنویسی بی‌ریشه و نارسای یک متن تاریخی بدل شود. اگر مرمت را تفسیر بدانیم، تفسیر نادرست، نه تنها حقیقت تاریخی اثر را پنهان می‌سازد، بلکه مخاطب امروز و آینده را از تجربه فرهنگی دقیق محروم می‌کند.

نتیجه‌گیری

در پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش که آیا مرمت ضلع شمالی عباسیه با در نظر گرفتن افق معنایی و رویکرد تفسیری اثر انجام شده یا صرفاً بر مبنای اصول فنی صورت گرفته است؟ می‌توان گفت که در مرمت‌های

صورت گرفته بر ضلع شمالی عباسیه، فقدان نگاه فلسفی و بی توجهی به نیت اولیه سازنده، موجب تحریف در معنا و هویت اثر شده است.

در پاسخ پرسش دوم که چه امری سبب بدفهمی بازدیدکنندگان از بنا و تزیینات این ضلع پس از مرمت شده است؟ باید گفت که عدم توجه مرمت‌گران به نیت سازنده و هم‌چنین انجام ندادن پژوهش درست پیش از اقدامات مرمتی از سیر تحول و تغییرات تکیه و تاریخمندی آن سبب خوانش غلط از مفاهیم نظر سازنده شده است.

چگونه می‌توان با بهره‌گیری از رویکرد هرمنوتیکی، درک دقیق‌تری از مرمت این بخش ارائه داد؟ بر اساس نظریه‌های هرمنوتیکی، به‌ویژه گادامر و شلایرماخر، فهم اثر تاریخی بدون توجه به «افق معنایی» آن، که از درهم‌تنیدگی نیت مؤلف، متن (اثر)، و مخاطب شکل می‌گیرد، ممکن نیست. در این منظر، مرمت اثر تاریخی، نوعی «خوانش» و «تفسیر» است؛ و تفسیر نادرست نه تنها معنا را تحریف می‌کند، بلکه امکان تجربه فرهنگی دقیق را از مخاطب معاصر و آیندگان سلب می‌نماید. از این رو، بازاندیشی در روش‌های مرمت بر پایه هرمنوتیک، ضرورتی است که می‌تواند ما را از مرمت‌های سطحی و آسیب‌زا، به سوی مرمت‌های معناگرا و زمینه‌مند رهنمون سازد.

همان‌طور که گفته شد درک واقعی زمانی رخ می‌دهد که این افق‌ها در هم بی‌آمیزند و به افق جدیدی منتهی شوند که نه صرفاً متعلق به گذشته است و نه به حال، بلکه نتیجه گفت‌وگوی فعال میان آن‌هاست بنابراین نزدیک شدن درک مرمت‌گر به نیت سازنده می‌تواند افق معنایی جدیدی را خلق کند که نهایتاً به مرمت مطلوب اثر منجر شود.

در بازسازی ضلع شمالی تکیه، آن‌چه بیش از آسیب فیزیکی بنا نگران‌کننده است، تحریف در ساختار معنایی آن است. اگر از منظر هرمنوتیکی به این مداخله نگریسته شود، می‌توان آن را نمونه‌ای از تفسیر نادرست دانست؛ تفسیری که به واسطه فقدان فهم تاریخی و نادیده گرفتن نیت بانیان، ساختار روایی و بصری اثر را مخدوش کرده است. این نوع مرمت، به جای آن‌که معنا را احیاء کند، به بازنویسی ناقص و سطحی یک متن تاریخی انجامیده است.

به نظر می‌رسد رویکرد قصدگرایی معتدل با قوانین حفاظت و مرمت سازگاری بیش‌تری داشته باشد چرا که در این رویکرد فهم و تفسیر اثر از مؤلفه‌های بسیار از جمله درک شرایط تاریخی، اجتماعی، و فردی مؤلف بهره می‌برد. بدیهی است که تغییرات فرهنگی و اجتماعی در طول زمان اجتناب‌ناپذیرند، بنابراین باز خوانی، بازسازی و اجرای تمامی نیات مؤلف ناممکن است. پس اگر رویکرد مرمتی قصدگرایانه باشد لازم است در صورت امکان، به قصدهای مؤلف نزدیک شد و تا حدودی آن را انجام داد و نه این‌که بازسازی مطلق انجام شود. رویکرد قصدستیزانه‌ای که تاکنون در پیش گرفته شده است گرچه بخشی از روایت تاریخی مانند اشتباه شاگرد کاشی‌کار و یا بازسازی‌های مرمت‌گران پس از فرو ریختن دیوار ضلع شمالی عباسیه را حفظ کرده؛ اما بدفهمی موجود را از بین نمی‌برد. به این معنی که بینندگان این اثر به دلیل پراکندگی تصاویر در تابلوهای مختلف به انسجام و یکپارچگی تصاویر پی نمی‌برند و تنها خاطره‌ای از دیواری کاشی‌کاری شده به یاد خواهند داشت که احتمالاً به فراموشی سپرده خواهد شد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تصمیم‌گیری درباره مرمت تکیه و به‌ویژه ضلع شمالی آن، بر پایه «خرد جمعی» و گفت‌وگوی میان مرمت‌گران، نظریه‌پردازان هرمنوتیک، متخصصان زیبایی‌شناسی و مخاطبان صورت گیرد. تا با رسیدن به یک افق معنایی یا به عبارتی امتزاج افق‌ها راه حل مرمتی مطلوب در تکیه به دست آید؛ تنها در این صورت می‌توان میان حفظ اصالت اثر و احترام به لایه‌های تاریخی و معاصر آن توازن برقرار ساخت.

سپاسگزاری

از تمامی مصاحبه‌شوندگان و کسانی که مدارک و شواهد تصویری و قدیمی تکیه را در اختیار نویسنده گذاشتند، مراتب قدردانی ابراز می‌گردد.

تعارض در منافع

تعارض منافعی وجود ندارد. هیچ‌گونه کمک مالی برای این پژوهش انجام نگرفته است و این پژوهش حاصل سال‌ها تحقیق و پژوهش نگارنده بر اساس علایق شخصی بوده است.

کتابنامه

- احمدی، بابک، (۱۳۷۸). ساختار متن و تفسیر متنی. نشر مرکز.
- اسناد پژوهشکده میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، (۱۳۸۵). تهران.
- بارت، رولان، (۱۹۷۷/۱۳۵۶). «مرگ مؤلف». در: تصویر، موسیقی، متن. ترجمه استیون هیث، لندن: فونتانا.
- پرویزی، ع.، (۱۳۹۲). جلوه‌های معنوی هنر در نقاشی‌های تکیه معاون الملک. انتشارات دانشگاه فرهنگیان.
- پالمر، ریچارد ا.، (۱۳۷۷). علم هرمنوتیک: نظریه تأویل در فلسفه‌های شلایرماخر، دیلتای، هایدگر و گادامر. ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی، تهران: انتشارات هرمس.
- گادامر، هانس گئورگ، (۱۳۸۴). حقیقت و روش. ترجمه بابک خرمشاهی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۶۰ م.).
- گادامر، هانس گئورگ، (۲۰۰۴). حقیقت و روش. ترجمه سیدمحمد رضا حسینی بهشتی، (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۶۰ م.). تهران: بی‌جا، بی‌تا. = بی‌تا. <https://docibox.ir/book/3528678>
- گروندین، ژان، (۱۳۹۱). هرمنوتیک. ترجمه محمد رضا ابوالقاسمی، تهران: نشر ماهی.
- زارعی، محمدابراهیم؛ و حیدری باباکمال، یدالله، (۱۳۹۵). پژوهشی در باب تنوع مضامین هنری و خاستگاه کاشی‌های دوره قاجار در تکیه معاون الملک کرمانشاه. نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، ۲۱ (۴): ۵۳-۶۴.
- سلگی، محمد رضا، (۱۳۹۸). «تحلیل تأثیر عوامل اجتماعی بر نقاشی‌های دیواری تکیه معاون الملک کرمانشاه با رویکرد هژمونی قدرت (پایان نامه کارشناسی ارشد)». دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، دانشکده هنر و معماری. استاد راهنما: مهدی اخویان. بازبایی شده از: <https://ganj.irandoc.ac.ir>
- سلیمانی، پروین؛ و رازقی، علی رضا، (۱۴۰۳). ارزیابی روش‌های مرمت کاشی‌کاری: تحلیلی انتقادی مبتنی بر نظریه و شش مطالعه موردی. اثر، ۴۴ (۴): ۵۹۲-۶۱۶. <https://doi.org/10.22034/44.3.592>
- شهبازی، سیاوش، (۱۳۸۶). تکیه معاون الملک: تجلی هنر مذهبی و حماسی. کتاب ماه هنر، (۱۰۳): ۴.
- شایسته‌فر، مهناز، (۱۳۹۰). بازتاب مضامین سوره یوسف در نقاشی‌های دیواری عباسیه. کتاب ماه هنر، (۱۵۹): ۵۴-۶۳.
- شیرازی، م. ن. ه.، (فرصت‌الدوله). (۱۳۱۴ ه.ق/۱۳۶۲). آثار العجم: در تاریخ و جغرافیای توصیف اماکن ایران. مرکز فرهنگی یاساولی.
- صوفی، حسین، (۱۳۹۷). «تأثیر هنر ساسانی بر فضای بصری تکیه معاون الملک کرمانشاه (پایان نامه کارشناسی ارشد)». دانشگاه هنر تهران، دانشکده هنرهای تجسمی. استادان راهنما: علیرضا اصفهانی‌زاده و جواد نوبهار. بازبایی شده از: <https://ganj.irandoc.ac.ir>
- عسگری فاطمه؛ و شایسته‌فر مهناز، (۱۴۰۰). مطالعه تأثیر نگاره‌های عاشورایی نسخ چاپ سنگی کلیات جودی بر کاشی‌های تکیه معاون الملک. پژوهش‌های علوم تاریخی، ۱۳ (۲): ۱۴۷-۱۷۳. <https://doi.org/10.22059/jhss.2021.325817.473432>
- کوثری، مسعود، (۱۳۸۰). آسیب‌شناسی فرهنگی ایران: مطالعه موردی دوره قاجار. تهران: مرکز مطالعات اسلام و ایران.
- محتشم، آ.، (۱۳۹۶). نقش قصدگرایی در مداخلات حفاظت و مرمت. نشریه هنرهای تجسمی و کاربردی، (۱۸) ۹، ۱۰۱-۱۱۹. <https://doi.org/10.30480/vaa.2017.584>
- محمدزاده، مهدی؛ و آهنی، لاله، (۱۴۰۰). تأملی بر کارکردهای چندبعدی تصویر «مجلس درویشان». نگارینه هنر اسلامی، ۸ (۲۱): ۵۲-۶۷. <https://doi.org/10.22077/nia.2021.4446.1485>

- مدنی، امیرحسین، (۱۳۸۶). هرمنوتیک گادامر. فصلنامه هنر، (۷۲): ۲۱-۲۷.
- مصاحبه با آقای محمد معینی (فرزند ارشد معاون الملک)، مرشد ابراهیم (مداح تکیه در دوران معاون الملک) و خاک رنگی (آشپز تکیه). (۱۳۷۶-۱۳۷۷).
- مهدی آبادی، ملیحه، (۱۳۷۶). مطالعه و شناخت بنا و کاشی کاری های تکیه معاون الملک کرمانشاه. دومین کنگره معماری و شهرسازی ایران، بم.
- مهدی آبادی، ملیحه، (۱۳۹۰). تغییرات پیرامون تکیه معاون الملک کرمانشاه بر اساس سندی دیگر. اسناد بهارستان، ۱: ۳۴۳-۳۵۸.
- مهدی آبادی، ملیحه؛ و خدیوی، سیامک، (۱۳۸۱). تغییرات بنا و تزئینات تکیه معاون الملک کرمانشاه. اثر، ۳۳-۳۴: ۱۴۵-۱۰۰.
- نوروزی، نسترن، (۱۳۹۷). خوانش مضامین جامعه شناختی کاشی کاری تکیه معاون الملک. پژوهش هنر، (۲): ۲۱۳-۲۵۲. <https://doi.org/10.22059/jsal.2018.252082.665596>
- نوروزی، نسترن؛ و دادور، ابوالقاسم، (۱۳۹۷). زیبایی شناسی تطبیقی نقاشی های دیواری مذهبی (حادثه کربلا) در امامزاده زید و تکیه معاون الملک در تعامل با تعزیه. نگره، ۱۳(۴۸). <https://doi.org/10.22070/negareh.2019.885>
- هدایتی راد، علی، (۱۳۹۵). بررسی پیکره های انسانی در کاشی کاری های تزئینی تکیه معاون الملک. دانش هنرهای تجسمی، ۴(۱): ۱-۱۵. بازبایی شده از: https://part.usc.ac.ir/article_126043
- یوزباشی، عطیه؛ حسینی، سیدرضا؛ و چارابی، عبدالرضا، (۱۴۰۱). شناسایی هنرهای تجسمی و تصویری مؤثر بر دیوارنگارهای بناهای مذهبی عصر قاجار (مطالعه موردی: تکیه معاون الملک کرمانشاه). مطالعات هنر اسلامی، ۱۹(۴۶): ۴۹۰-۵۱. <https://doi.org/10.22034/ias.2020.252721.1393>
- شلایرماخر، فریدریش، (۱۴۰۱). هرمنوتیک (دست نوشته های سال های ۱۸۰۹ تا ۱۸۱۹). ترجمه محمد ابراهیم باسط. تهران: نشر نی.
- شلایرماخر، فریدریش، (۱۹۹۸). هرمنوتیک و نقد و سایر نوشته ها. ترجمه و ویرایش اندرو بویی، کمبریج: انتشارات دانشگاه کمبریج.
- واربرتون، نایجل، (۱۳۸۳). الفبای فلسفه. ترجمه مسعود. علیا. انتشارات ققنوس.
- نیچه، فریدریش ویلهلم؛ و هایدگر، مارتین، (۲۰۱۴/۱۳۹۳). هرمنوتیک مدرن: سخنرانی و مقالات مدرن. ترجمه بابک احمدی. تهران: نشر مرکز.
- نیچه، فریدریش ویلهلم... [و دیگران] (۲۰۰۰/۱۳۷۹). هرمنوتیک مدرن. ترجمه بابک احمدی، مهران مهاجر و محمد نبوی، ویرایش دوم، تهران: نشر مرکز.
- موحد، علی؛ امان پور، سعید؛ و نادری، کاوه، (۱۳۹۰). بازاریابی گردشگری شهری بر اساس برندبایی با مدل فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، مطالعه موردی: شهر کرمانشاه. برنامه ریزی فضایی جغرافیا، ۱(۳): ۱۹-۱۷.

References

- Ahmadi, B., (1999). *The text-structure and textual interpretation*. Nashr-e Markaz. (in Persian).
- Asgari, F. & Shayestefar, M., (2021). Reviewing the Effects of Lithographic Ashura Paintings of Judi Collection on the Tilework of Tekyeh Moaven al-Molk. *Historical Sciences Studies*, 13(2): 147-173. <https://doi.org/10.22059/jhss.2021.325817.473432> (in Persian).
- Barthes, R., (1967). La mort de l'auteur [The death of the author]. *Aspen*, (5-6).
- Barthes, R., (1977). *The Death of the Author. "Image, Music, Text*. Trans. Stephen Heath. London: Fontana, (1977)

- Documents Cultural Heritage, Handicrafts, and Tourism Research Institute. (2006). Tehran. (in Persian)
- Gadamer, H.-G., (2004). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum. (Original work published 1960).
- Gadamer, H.-G., (2005). *Haqiqat va Ravesh [Truth and method]* (B. Khorramshahi, Trans.). Tehran: Iranian Institute for Humanities and Cultural Studies. (Original work published 1960)
- Grundin, J., (2012). *Hermeneutics* (M. R. Ghasemi, Trans.). Tehran: Nashr-e Mahi. (Original work published [2012]) (in Persian)
- Hedayati Rad, A., (2016). Studying the human figures in the ornamental tileworks of Moaven al-Molk Mosque. *Knowledge of Visual Arts*, 4(1): 1-15. Retrieved from: https://part.usc.ac.ir/article_126043 (in Persian)
- Interviews with Mr. Mohammad Mo'eini (eldest son of Moaven al-Molk), Morshed Ebrahim (a eulogist at Tekyeh during Moaven al-Molk's period), and Khaak-Rangi (Tekyeh's cook) (1997–1998). (in Persian)
- Kothari, M., (2001). *Cultural pathology of Iran: A case study of the Qajar period*. Center for the Study of Islam and Iran. (in Persian)
- Madani, A. H., (2007). Gadamer's hermeneutics. *Art Quarterly*, (72): 21–27. Retrieved from <https://ensani.ir/fa/article/journal-number/20593> (in Persian)
- Mahdiabadi, M., (1999). *A study of the recognition of the building and tiles of Tekyeh Moaven al-Molk in Kermanshah*. Paper presented at the 2nd Congress of Architecture and Urban Planning in Iran, Bam. (in Persian)
- Mahdiabadi, M., (2011). Changes around Tekyeh Moaven al-Molk in Kermanshah based on a second document. *Asnad-e Baharestan Journal*, 1: 343-358. (in Persian)
- Mahdiabadi, M. & Khadivi, S. (2002). Changes in the building and decorations of Tekyeh Moaven al-Molk in Kermanshah. *Ather*, 33–34: 145-100. (in Persian).
- Mohammadzadeh, M. & Ahani, L., (2021). A reflection on the multidimensional functions of the image of Majles Darvishan. *Negarineh Islamic Art*, 8(21): 52-67. <https://doi.org/10.22077/nia.2021.4446.1485> (in Persian)
- Mohtasham, A., (2017). The role of intentionalism in conservation-restoration interventions. *Journal of Visual and Applied Arts*, 9(18): 101-119. <https://doi.org/10.30480/vaa.2017.584> (in Persian)
- Movahhed, A., Amanpour, S. & Naderi, K., (2011). Urban tourism marketing based on branding with the analytical hierarchy process (AHP) model: A case study of Kermanshah. *Scientific Journal of Spatial Planning*, 1(3): 17–19. (in Persian)
- Nietzsche, F. & Heidegger, M., (2014). *Modern hermeneutics: Selected modern essays* (B. Ahmadi, M. Mohajer, & M. Nabavi, Trans.). Nashremarkaz Publishing. (in Persian)
- Nietzsche, F., Heidegger, M., Gadamer, P., Ricoeur, & et al., (2000). *Modern hermeneutics* (B. Ahmadi, M. Mohajer, & M. Nabavi, Trans., 2nd ed.). Nashremarkaz Publishing. (in Persian)
- Norouzi, N., (2018). Reading of sociological themes for tiles of Tekyeh Mo'aven ol-Molk. *Sociology of Art and Literature*, 9(2): 213-252. <https://doi.org/10.22059/jsal.2018.252082.665596> (in Persian)

- Norouzi, N. & Dadvar, A., (2018). Comparative aesthetics of religious murals (Karbala event) in Imamzadeh of Zeyd and Tekyeh of Moaven al-Molk in interaction with Ta'ziyeh. *Negareh Journal*, 13(48): 86-103. <https://doi.org/10.22070/negareh.2019.885> (in Persian)
- Palmer, R., (1998). *Hermeneutics: Interpretation theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer* (M. S. Hanaei Kashani, Trans.). Hermes Publishing. (in Persian)
- Parvizi, A., (2023). *Spiritual manifestations of art in the paintings of Tekyeh Moaven al-Molk*. Farhangian University Publishing. (in Persian)
- Schleiermacher, F., (1838/2023). *Hermeneutics* (M. I. Baset, Trans.). Ney Publishing. (In Persian)
- Schleiermacher, F., (1998). *Hermeneutics and Criticism And Other Writings*. Translated and edited by Andrew Bowie; first published, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Selaki, M. R., (2019). "Analysis of the influence of social factors on the murals of Tekyeh Moaven-ol-Molk, Kermanshah, with a hegemony of power approach" (Master's thesis). University of Science and Culture, Tehran, Faculty of Art and Architecture. Supervisor: Mahdi Akhouiyan. Retrieved from: <https://ganj.irandoc.ac.ir>
- Shahbazi, S., (2007). *Tekyeh Moaven al-Molk: The manifestation of religious and epic art*. Ketab-e Mah-e Honar, (103), 4.
- Shayeṣṭehfar, M., (2011). Reflection of the themes of Surah Yusuf in the wall paintings of Abbasiyeh. *Ketab-e Mah-e Honar*, (159): 54-63.
- Shirazi, M. N. H. (Forsat al-Dawlah). (1314 AH/1983). *Works of the Persians: In the history and geography of the descriptions of the places of Persia*. Yasawali Cultural Center. (in Persian)
- Soleimani, P. & Razeghi, A., (2024). Evaluating tiling restoration practices: A critical analysis informed by theory and six case studies. *Athar*, 44(4): 592-616. Retrieved from: <http://athar.richt.ir/article-2-1801-fa.html> (in Persian)
- Sufi, H., (2018). "The influence of Sassanid art on the visual space of Tekyeh Moaven-ol-Molk, Kermanshah" (Master's thesis). Tehran University of Art, Faculty of Visual Arts. Supervisors: Alireza Esfahanizadeh & Javad Nobahar. Retrieved from: <https://ganj.irandoc.ac.ir>
- Warburton, N., (2004). *Philosophy: The basics* (M. Alia, Trans.). Qoqnoos Publishing. (in Persian)
- Youzbashi, A., Hosseini, S. R. & Charaei, A., (2022). Identifying visual arts influencing the murals of Qajar religious buildings (Case study: Tekyeh Moaven al-Molk, Kermanshah). *Islamic Art Studies*, 19(46): 490-516.
- Zarei, M. E. & Heidari Babakamal, Y., (2016). A research on the variety of art themes and the origin of the Qajar tiles in the Mo'aven-ol Molk Tekyeh, Kermanshah. *Journal of Fine Arts - Visual Arts*, 21(4): 53-64. <https://doi.org/10.22059/jfava.2016.59953> (in Persian)